

ВАСИЛЕВСЬКА Тетяна Едуардівна,
професор кафедри публічної політики
Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної
служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
доктор наук з державного управління,
професор;

БЕВЗ Тетяна Анатоліївна,
головний науковий співробітник
відділу проблем світового політичного
розвитку Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України,
доктор історичних наук, професор

ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК «ПРОЧИТАННЯ БАГАТОРІВНЕВОГО ТЕКСТУ» НАЦІЇ

Пам'ять про минуле – це не лише процес збереження і відтворення інформації про минуле, це також символічна форма передачі культурних смислів, фундаментальна умова існування нації, що формує відчуття належності до неї та є засадничою для державного будівництва. Водночас це явище стає предметом суперечливих відносин між різними групами (націями, державами, етнічними та релігійними спільнотами). Пам'ять потенційно використовується у політичних цілях й може містити як потужний миротворчий, так і конфліктогенний потенціал.

Національна пам'ять є видом історичної пам'яті, в основі концептуалізації якої постає нація як політична спільнота. Якщо перефразувати вислів Уїллема Блекера (проголошений щодо міської пам'яті) [2], то глибоке прочитання багаторівневого тексту нації дозволяє читачеві краще зрозуміти себе як людину, що живе у просторах, які пов'язують її з різними культурними пластами, людьми, що жили на цьому місці раніше.

Політика національної пам'яті – це конструкт, що допомагає формувати колективну інтерпретацію минулого та визначає, як слід певні події або постаті розуміти та вшановувати в суспільстві. Від її ідей та смислових акцентів безпосередньо залежить адекватність відображення минулого та вектор розвитку держави.

Конструювання національної пам'яті – процес формування та утвердження спільної історичної пам'яті нації, який враховує певні ідеї, концепції, смисли та політичні уявлення про минуле країни, охоплює обрання певних подій, постатей або символів як ключових для національної ідентичності. В цьому процесі стає можливим підсилення певного наративу через викривлення / спотворення фактів. У багатьох країнах конструювання національної пам'яті – об'єкт дискусій та суперечок, оскільки різні соціальні

групи можуть мати відмінні уявлення про свою історію та національну ідентичність.

Оскільки держава існує в мінливих суспільних умовах, національна пам'ять також перебуває у постійних і циклічних процесах будівництва, конструювання, реконструкції, деконструкції [4], у процесі «виробництва пам'яті».

Національна пам'ять виступає «архівом» нації. Поділяємо думку про те, що «процес архівації – це не стільки запис подій минулого, скільки їх створення. Архів формують люди, і для цього важливі суб'єктність, вибірковість та доступ до простору і ресурсів» [2].

Сам процес формування політики національної пам'яті може стикатися з небезпеками політичного та пропагандистського використання минулого з боку держав. В авторитарних і тоталітарних державах колективна пам'ять завжди жорстко контролюється (яскравим прикладом є росія, де історичний фреймінг виступає інструментом пропаганди для виправдання окупації українських територій). Але, як наголошував Массімо Валлерані, «хробак контролю над історичними дослідженнями» роз'їдає й громадське та культурне життя західних демократичних держав: нині «(новий) привид блукає Європою: національна пам'ять» [3]. Тому особливо важливим є запобігання тому, щоб історичні факти ставали надто контрольованими, цензурованими, а іноді навіть спотвореними й сфабрикованими.

Конструювання офіційної інтерпретації є процесом *контраверсійним*. У середині держави це може виявлятися у тому, що:

- наративи минулого нації різняться й навіть суперечать один одному, підживлюючись підтримкою або протистоянням різних груп інтересів, які зосереджені на відтворенні саме свого пам'ятання історії;
- існує розрив між офіційним трактуванням історичних подій та родинною, локальною, регіональною пам'яттю;
- особисті спогади суперечать державним інтерпретаціям.

У міжнародних і міждержавних відносинах суперечності в інтерпретаціях історичних подій можуть доходити до «війн пам'ятей».

Запобіжником цих процесів може стати розширення суб'єктів (творців) політики (публічної політики) пам'яті: на *горизонтальному рівні* до держави, її органів та інших державних інституцій доєднається громадянське суспільство, на *вертикальному рівні* – будуть враховуватися голоси носіїв родинної, локальної, регіональної пам'яті. Суттєвий вплив мають і транснаціональні актори (наприклад, інституції ЄС, що долучаються до побудови спільної європейської ідентичності на базі колективної пам'яті).

Врахування цих складних суперечностей має ключове значення для консолідації нації та вибудови зваженої політики пам'яті. Така політика повинна бути достатньо всеохопною, щоб відображати суспільну багатоманітність, і відкритою до взаємодії з різними творцями національної пам'яті.

Національна пам'ять в Україні конструюється на імперативі визнання об'єктивного існування *української нації* та існування *України* як незалежної та суверенної держави під «модеруванням», перш за все, *держави*. Для

формування новітньої політики національної пам'яті важливо залучити до її об'єднувачого простору регіональні й локальні спогади різних етносів та конфесій, що на основі згаданого імперативу пов'яже різні культурно-історичні пласти. Для повноти національної пам'яті важливо зберігати в ній спогади й про аграрну, й про індустріальну культуру, про історію сіл та історію міст і виявляти відповідальність та чутливість, усвідомлювати складність процесу конструювання колективного пригадування, вишукувати консолідаційний потенціал, в тому числі, як у рішеннях і вчинках історичних політичних постатей, так і в діяннях представників військових, наукових, релігійних, промислових, мистецьких кіл, подвижників духу [1].

Водночас сучасна українська політика пам'яті функціонує в умовах безпрецедентного виклику – необхідності одночасної деколонізації минулого та меморіалізації поточної екзистенційної війни. Процес очищення культурного простору від нав'язаних імперських та тоталітарних міфів супроводжується фіксацією живої історії. З огляду на це, завдання держави та суспільства полягає не лише у глорифікації новітніх героїв, а й в етичному опрацюванні колективної травми, що трансформує досвід втрат у досвід національної стійкості.

Перенесення фокусу на усну історію, тотальну цифровізацію свідчень (де кожен громадянин стає архіваріусом) та локальні практики пам'ятання дозволяє демократизувати цей процес. Отже, збалансована політика національної пам'яті стає не інструментом нав'язування чи суспільного розбрату, а інклюзивним простором діалогу, де визнання та опрацювання спільного минулого є безальтернативною запорукою побудови європейського майбутнього.

Список використаних джерел

1. Василевська Т., Бевз Т. Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2024. № 1 (7). С. 135-158. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/politychni-doslidzhennia-2024-1-7/>.
2. Пост-катастрофічний міський текст і пам'ять у післявоєнній Центрально-Східній Європі. (2019, Листопад 4). Mistosite. URL: <https://mistosite.org.ua/articles/post-katastrofichnyi-miskyi-tekst-i-pamiat-u-pisliavoiennii-tsentralno-skhidnii-yevropi>
3. Vallerani M. A. (New) Spectre Is Haunting Europe: National Memory. *Storicamente*. 2022. № 18. URL: https://storicamente.org/vallerani_history_under_attack
4. Yang G. China's National Memory Laws and the War on Storytelling / Australian Institute of International Affairs. 03 May 2023. URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/chinas-national-memory-laws-and-the-war-on-storytelling/>

